

LÉLEK, HALÁL, TÚLVILÁG

TANULMÁNYOK
A TRANZSCENDENS RŐL II.

Lélek, halál, túlvilág

*Vallás-etnológiai fogalmak
tudományközi megközelítésben*

Szerkesztette
PÓCS ÉVA

Balassi Kiadó, Budapest

A könyv a

és az Oktatási Minisztérium támogatásával,
a Felsőoktatási Pályázatok Irodája által lebonyolított
felsőoktatási tankönyvtámogatási program
keretében jelent meg

A címlapon

Johann Georg Heinsch: *A keresztény ember halála* (1695)

A hátsó borítón

Francia miniatúrafestő: *Harc a haldokló lelkéért* (XV. század)
Regensburgi miniatúrafestő: *A Halál és az Élet fája* (XV. század)
Winchesteri miniatúrafestő: *Pokol* (XII. század)

© A szerzők, 2001

ISSN 1418-2734
ISBN 963 506 370 9

Balassi Kiadó
Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató
Felelős szerkesztő Ruttkay Helga
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Gerse Csilla
Megjelent 48,3 (A/5) ív terjedelemben 32 oldal képmelléklettel
A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte
Felelős vezető László András

Tartalom

Előszó (Pócs Éva)	7
Lélek és halál, a halál lélektana	
HOPPÁL MIHÁLY Halál-élmények a szibériai samanizmusban	11
URAY-KÓHALMI KATALIN A búcsú fokozatai (<i>Nanaj anyag alapján</i>)	19
ERDÉSZ SÁNDOR Lélekvándorlás a cigány néphitben	26
DR. SÜLE FERENC A túlvilág archetípusa a pszichoterápiában	30
SÉRA LÁSZLÓ A „testenkívüliség-élmény” – filozófiai vagy pszichológiai kérdés?	36
Túlvilágképek és -képzetek	
VARGYAS GÁBOR A <i>brú</i> túlvilág a temetkezés tükrében	49
FÖZY VILMA A túlvilágkép változása a mexikói indiánoknál	59
SZIGETI JENŐ Az Ószövetség felfogása a halál utáni életről	68
KRUPA ANDRÁS A lélek, a halál és a túlvilág hiedelmei a magyarországi szlovákok ünnepi rítusaiban	81
SÁNDOR ILDIKÓ „És amíg imádkozék, megnyilatkozék felettem az ég” <i>A túlvilág képzete egy paraszti bibliaparafrázisban</i>	90
SZACSVAY ÉVA Protestáns ördöggépzetek: kép és üzenet	100
SZATHMÁRY SÁNDOR A magyar protestáns egyházak teológiai gondolkozásmódjában bekövetkezett változások a lélek-halál-túlvilág kérdéseinek szemléletében	111
Kommunikáció a túlvilággal	
PÓCS ÉVA Megszálló halottak – halotti megszállottság	119
SZEPES ERIKA Jóslás a túlvilágról – avagy a költői öntudat megszólalása	140
GRYNAEUS TAMÁS Bödő Rozália püspöklelei halottlátó asszony	149
GULYÁS ÉVA A jászberényi halottlátó	160
GAGYI JÓZSEF A szentasszony	171
LIMBACHER GÁBOR Túlvilági élmények a hasznosi <i>Szenthelyen</i>	193

Halotti rítusok, halál és társadalom	
BERTA PÉTER A túlélők teendői	
<i>A posztmortális szolgálatok rendje késő középkori városaink vallásos közösségeiben</i> . . .	213
PETNEKI ÁRON Szomorú teátrum	239
BALÁZS LAJOS A haldokló megkerítése	
<i>A lélekmentés pogány és keresztény rítusa Csíkszentdomokoson</i>	261
BOGNÁR ÁKOS Egy átmeneti rítus fényképei	
<i>Adalékok a kapuvári római katolikusok temetkezési hagyományaihoz</i>	268
TARI LUJZA Halottkísérő, halálmars – hangszeres zene a halott utolsó útján . . .	282
GAZDA KLÁRA A román halotti rítusok tárgyi kellékei és a lélek túlvilági útja . .	302
VIRT ISTVÁN A halottkultusz hagyományozódásának	
szociálpszichológiai vizsgálata a moldvai csángó közösségekben	311
KÜRTI LÁSZLÓ A halál kultúrája	318
Halál-folklór	
NAGY ILONA Szűz Mária halála az apokrifekben és a folklórban	337
KRÍZA ILDIKÓ In persona defuncti	
<i>A temetés költészetének archaikus elemei</i>	372
DOMOKOS MÁRIA Gáspár Simon Antal halottas énekei	383
BARNA GÁBOR „Örök valóságba mentem átal...”	
<i>A halál és a túlvilág Ökrös József halottas énekeiben</i>	396
DEMÉNY ISTVÁN PÁL A lélek túlvilági útja a román rituális énekekben	416
ERDÉLYI ZSUZSANNA Calabriai albán húsvéti ének –	
egy középkori epikum létszintváltásai	424
GÖRÖG VERONIKA Halál mint bűn és bűnhődés	
a nyugat-afrikai bambara-malinké mesékben	449
Halál-irodalom; halál-művészet	
VOIGT VILMOS Magyar barokk túlviláglátás-szövegek	461
S. SÁRDI MARGIT Ars moriendi és a meghalás gyakorlata	474
LENGYEL ÁGNES „Nem halt ő meg csak aluszik...”	
<i>A halál és temetés szokásköréhez kapcsolódó</i>	
<i>XIX–XX. századi ponyvanyomtatványokról</i>	488
FRIED ISTVÁN Magyar halálversek	504
BÜKY LÁSZLÓ „hallgatag király: rejtélyes elmulás!”	
<i>Füst Milán halálábrázolása</i>	510
KESERÜ KATALIN Lélek–halál–túlvilág	
Közép-Európa kortárs képzőművészetében	519
SZATHMÁRI BOTOND A halálélményről a XX. századi performance kapcsán . . .	526
A képek jegyzéke	533
Képtáblák	539

Bödő Rozália püspöklelei halottlátó asszony

Püspöklele (átmenetileg: Maroslele) szegedi kirajzású¹ kisközség a Tisza–Maros szögében, a szóban forgó időszakban 2921 lakossal.² Itt élt századunk első felében Fehérné Bödő Rozália halottlátó asszony, vagy ahogy széltében-hosszában nevezték: *Bödő Roza néni* vagy a *lelei asszony*. Falubelijeit és a szomszédos községekbeliek emlékezetéből próbálom meg alakját, munkásságát rekonstruálni. Futó említésektől eltekintve, eddig legrészletesebben Bálint Sándor írt róla,³ részben a számára készséggel átadott gyűjtéseim alapján. Ezeket az adatokat közlöm, ott még nem szereplő újabbakkal kiegészítve; a szó szerinti idézeteket *dólt betűkkel*. (Gyűjtéseim ideje: 1954–1983.)

Elődje

A csibai embör, annál az én édosanyám is vót. [Körülbelül a századfordulón.] Möntek többen asszonyok. Édosanyám az öccse után érdeklődött. Azt mondta, agyonütötte a gazdája – nem keresték tovább. (B)

A csibai aranyos embör vót. Földműves vót, kapált, kaszált, beszélt a hóttakka. Ráadta Isten azt a nagy tudományt, mer olyannak lönni köll, aki lelköket szabadítson. Mert a mennyország nem olyan, hogy oda be löhessön táncolni. Az mögmondta: hogy' szenvednek, mint szenvednek, milyen ruhába vót étemetve. Magosságát, színit-fonákját mind mögmondta, másképp nem hittek vóna neki. Olyan nagyon szerette a Jézuskát, mög imákat hagyott a lelkök szabadítására, hogyhát mögmondta, milyen büne van, mié szenved... Mög ezör Úrangyalát, rózsafüzérokét hagyott. Mögmondta: valamilyen formába jelöntközni fog a lélok. Jelöntközik is, mögköszönte. (KE)

Élete

Bödő Roza néni ura elhalt 1914-be. Férhöz mönt másodsor, de mögbánta, nem olyat gondolt: csak gondviselőnek vötte feleségül. Azután ehalt az öreg. A második ura mögértötte, nem szidta amiatt, hogy mások dolgaival tölti az idejét. (KR)

Szép szóke asszony vót, nagy haja vót. Gyerökei nagyszülőknél, rokonoknál vótak, míg ű napszámba járogatott. Öt testvére vót: három nővére, két bátyja. Illés nevű bátyja segítött, mikó a szél begyüött. Mondták: „Nem adjuk!” Éccő csak vége lött a huzavonának. [Erről lásd alább.] Földeákra vitték asszonyinak, de később visszakerült Lelére. (KR)

Közepes nagyságú, öleg jótestű asszony vót, egészséges vót, tudott dolgozni. (B)

Akinek ilyesmije [ilyen tudománya] van, szögény embör. Roza néni is az volt. Ke-rülte az emböröket. Ha dógozott, [aratójától] messze verte a markot, de azért évégezte a dógot. (VM)

Mindönkinek van irígye. Nem mindönki hitte e: „Velünk vótál, mi nem láttunk sém-mit”, mondták. Némelyik nem hitt neki. Idegönök jobban hittek neki. Nekünk hátsó szom-szédunk vót sokáig, több évön körösztül. Aki nem bántotta, barátságos vót mindönkivé szöm-be. Utóbb már kuruzslónak nevezték, nem merte az embör mondani, hogy hozzá megy, csak titokban keresték föl: intöttek. Idegönök, ha gyüttek, mögtalálták, ha nem mutat-ták is nekik [a házát]: mer mögismerni: más a deszki, szőregi, pátfalvai [sic!], vásárhelyi kocsi. (KR)

43-ban vót egy kis fiam, az a legutolsó családom. Bent vótam vele a kórházban. Télen, gyertyaszentelőkor vótam bent a városban, evvel a kisgyerekekkel balázsolni, akkó hal-lottam, hogy möghalt. (KR) [Eszert halála időpontja körülbelül 1944 elejére te-hető, ez egybevág Sz. Szigethy Vilmos újságcikkének dátumával is.]

Gyülölte azt Lele község. (Miért?) Hát Jézust mé' gyülölték? Mer mögmondta soknak az igazat. Mikó möghalt, akkor mög az egész falu ott vót, siratták, hogy milyen jó vót. Így szokott e' lönni. Pedig hát tényleg sok mindönt mondott. (VM)

Elhívátása, tudománya

Jani Ferenc (JF) úgy hallotta, hogy hosszabb alvások után nyerte tudományát.

Szenvedött nagyon, mikor kapta a tudományt. Hajigálta magát kínjában, a bátyja fogta. (BJ)

Úgy monták, hogy betegösködött,⁴ testi-lelki beteg volt: készítették rája [ti. a halottlá-tó hívására]. Egy napon mondja, dugják el valahova, mer ide ma együn valaki, de ne adják ki, mert ki kell(ene) hogy adják. Mintha szél kereködött vóna, mint mikor szél kere-ködik: kinyílik az ajtó és becsap egy kis szélroham a szobába, épp' olyan vót. Begyütt az ajtón [ti. az, „aki” el akarta volna vinni]. Rozi néni mondta, hogy vinnék, de ne engedjék: mögijedi, hogy viszik. Anyja, öccse rátapadtak, így nem vihették é. Rozi néni se tudta ezt mögmagyarázni. Ha úk [anyja, öccse] ezt nem csinálják, úgy gondolom hát, hogy elviszik. Akkor azután mindég ilyet-olyat álmódott – nem álom vót az! Betegös vót évekig, összegubolódva, nem tudta mi baja, lővert vót. A dolgát maj' semmi kedve se vót csinálni. Ha kimönt dógozni, előtte énekölt, imádkozott. Kukoricakapáláskor végigmöggy egy soron, fordult a másik sorba, hát az a sor is, mög a mellette lévő is mög van kapálva: ú se tudta, hogyan történt. Néhány óra alatt évégezte más egésznap munkáját. (KR)

A világháború alatt odamaradt az ura, ithon maratt három kicsivel. Öt gyeröke vót, de három kicsi vót, kettő elállt szógálni. Egy bőcsőbeli vót, a másik kettő még játszadozó. Édősanyjávü lakott, apja már nem élt akkor. Hogy a nehéz élet begyütt, akkor még nem tudta, hogy mi vár rá. Kapálás idő vót. Azt már mög nem mondom, hogy második kapá-lás vót-e, vagy első. Amikó kapált, kihallatszott a falubü a harangszó. Dél van, azt mond-ja. Jó, hogy megállok, évégzöm az Urangyalát, kapa nyelire támaszkodva. Mikó évégez-te, kapál tovább. Odaáll elébe egy fényös alak. Se nem fölleg, se nem embör, abbul gyütt a hang:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus! Évégezted fiam?

– *Ē.*

– *Kérlek téged az Ur Jézus, Boldogságos Szűz Mária nevében: egy hivatás vár rád, évállalod-e, hogy a tisztító tűzben lévő lelkökön segíts? – Megijedt.*

– *Jaj, sémmissé vagyok. Ki vagy te?*

Mögijedt, elszaladt szögény haza. Beszaladt a házba – a fényösség ott vót a falon. Mén a bősóhön, hogy mögszoptassa a kicsijét, hát olyan szépnek látta, mind a kis Jézust. Nem mert oda sē mönni. Fényös is vót, mög szép is vót. Mögin mögszólalt a fényös alak:

– *Tudom, hogy gyöngé teremtés vagy, gyöngé teremtménye vagy az Istennek. De ád hozzá az Isten erőt, hogy tē elvállald, hogy a lelkökön segítesz.*

Mögint mögijedt, nem válaszolt, csak kimönt. Jajgatott szögény.

– *Édösanyám, gyűjjön be, nézze mög [a gyereket]. Az nem látott sémmit: nem volt méltó. Másodszor is bemönt, mögint hall hangot:*

– *Vállald ē, az Isten ád néköd erőt. Tē vagy kiválasztva, hogy a lelköket szabadítsd.*

– *Jaj, hogyan töhetném én azt, kicsim van. [És még más bajaira is hivatkozott.]*

– *Nē félj sémmit, az Isten ád néköd erőt.*

Hát szegény ijedtiben azt mondta, hogy évállāja. Abban a pillanatban átfinomodott az összes izmai, testje: átlátott rajta [a kezén], mint az üvegen. Mögy ki, mutatja az anyjának, az meg nem látott rajta sémmit, de mögijedt, hogy miket beszél az ű lánya.

Ahogy kimén az udvarra, ijedtiben, látja ám az udvar alsó részibül, meg a kapun milliárd, meg milliárd lélok tüleködött be. A keze mindnek összetéve:

– *Segíts rajtunk, segíts!*

Elől gyütt az apja:

– *Ne félj, lányom, csak segíts rajtunk. Mondta is a hibáit, mög hogy mit csináljon. Azt mondja Roza néni, annyian vannak, hogy nem tudok mozogni túlük.*

– *Nē félj, fiam, nem leszünk mi mindig itt, csak mikó köll.*

Akkó vót neki komoly szándéka, hogy éválali, hogy segítsön a lelkökön. Bemönt vissza a szobába, ott vót még akkor is az a fényösség.

– *Na, mondod-ē még, hogy nem vállalod? Nem szánod a szenvedőket?*

Mögsajnálta édesapját, éválalta. Akkor azt mondta az a fényös valami:

Az Ūr hatalma lögyön veled,

A boldogságos Szűz Mária

Őrizzen meg téged,

Szent Mihály arkangyal

Vézérelje ügyedet.

Ervő étünt a nagy fényösség, attú kezdve mindönkin tudott segíteni. Mögkapta azt a hatalmat, hogy tudott rajtuk segíteni, a lelkökön. Akkor nagyon fáradtnak érzötte magát, léfeküdt. A kislány is ehös volt, mögszoptatta, elaludt [mindkettő], jót pihentek. Mikó főkelt a pihenésbül [közben édesanyjához] odament a szomszédasszony, de [látja ám, hogy] mellette ül az ura is, és mondja is az ügyit-baját.

– *Hát tudod-e, hogy a te urad nem él? Itt van melletted.*

Mondja, hogy hun esött el, ódallövést kapott, átmönt a tudón. Az asszony sē hött sē eleven nem vót.

– *No, ha neköm nem hiszöl, rövid idő múlva kaptok hírt. [Egy hét múlva meg is kapták a hivatalos halotti értesítést.] Így kezdődött. Mönt annak a híre, mert mindégüknek oda vót az ura. (KE)⁵*

Lelén vót egy halottlátó asszony, rámondták [hogy az]. Mineküink möghalt egy tizen- négy éves kislányunk. Nagyon bántott. Rosszat soha nem csinált, mindig imádkozott, apáca akart lenni. Bödő Roza néni elgyüött ide Szőregre, mondták neki, hogy mink mennyire vagyunk a kislány után. Eljött hozzánk is. Úgyannyira jóba löttünk vele, hogy itt is aludt. Hát én ezt nagyon kivallattam. Kislányomról azt mondta, hogy a Szenthá- romság templomában van a túlvilágon, Szűz Mária mellett van. Nem hittem.

– *Idehallgasson, Roza néni, mondja, honnan ered a maga tudománya?*

– *Tizenötödik esztendőmben vótam, ültem a kemince mellett, nézek léfele: itt is halott, ott is halott: körül vagyok halottakká. Nem merök lészállni a padkárú, akárhuva aka- rok lépni, halott van. Hát éccő – kint vót édosanyám a konyhában – kiabálok neki:*

– *Édosanyám, gyüjjön csak be!*

– *Mit akarsz?*

– *Jaj, në léppen oda, itt is halott, ott is halott, tele van halottakkal a szoba.*

Ó úgy látta, hogy mindig halottra lép. Elkezdett sírni. Anyja évitte orvoshon, éme- sélte neki a látomását. Azt mondta, nincsen az agyának semmi baja, nem tudja, honnan adódott ez neki. Vezesse haza. Otthon aztán leült, elálmosodott, talán aludt is. Eccör föl- ébred: úneki, aki testvérjei vótak, azokat látta. Mögmondta, hogy melyik hány éves vót. Azután, hogy az ő testvérjeit látta, másrúl is mondott. Odaadták neki a fényképít, mög- mondta, hány éves vót, milyen ruhában vót eltemetve. (EJ)

Mit csinált, mit nem?

A halottakat látta mindég. Még azt is mondta, milyen ruhában vót, milyen színű vót. Azért gyüttek hozzá az Apátfalviak. De egy napon kérte, hogy jöjjenek: menjenek többen egyszerre, ne egyenként, külön-külön. Az abrosz szélit nézte. (KR)

Negyven nap után látta a halottakat, addig nem tudott semmit. Mikor elmöntek hoz- zá, imákat adott föl a halottakért. Vót olyan, akinek azt mondta, nem találja, akít kérdez- tek tőle. (BJ) Úrangyalát adott legjobban. (B)

Vidács [a későbbi, szőregi halottlátó, Bödő Roza néni „utóda”] a sarokba nézött fölfelé, Roza néni léfele nézött. Vidácsnak évittem a fiam fényképít, Roza néninek nem köllött semmi sé. (B)

[Valaki Szegeden] a klinikán möghalt. Szögedön étemették. Bödő Roza néni mög- mondta, hogy fordítva van rajta a kötény. (BJ)

Az is olyan vót, de annak má mondani köllött, ki után érdeklődik, nem mondott kér- dőzés nélkül. Léfele nézött, aztán má mondta: milyen ruhába temették el, kinek mi vót a baja, hogy-mint. (KE)

Bödő Roza néni megmondta, a halott milyen ruhában van eltemetve, hány gyereke volt, hány gyereket hajtott el, pedig az titkos dolog. (JF)

Vidács Jolán ura, apja halála után, egy falujabelivel ment el Bödő Roza néni- hez. Neki mondta:

– *Tudtam, hogy tő jössz.*

